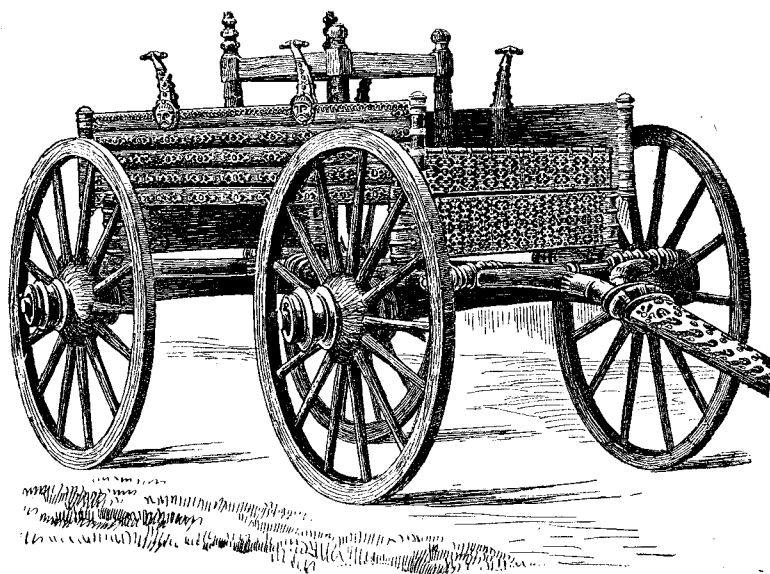

Om Oldtidsminderne i Hardsyssel

ved

P. Storgaard Pedersen

Med 20 Billeder

Særtryk af Ringkjøbing Amts Dagblad

Ringkjøbing · 1921
Ringkjøbing Amts Dagblads Bogtrykkeri

blev næsten altid gemt i en Lerurne, som nedsattes tæt under Jordfladen eller i Siden af en ældre Høj. I det vestlige og sydvestlige Jylland er der i dette Tidsrum flere Steder opkastet smaa, lave Høje over Ligrurnerne, og disse Tu e g r a v e ligger oftest samlede i Mængde som en Slags Kirkegaarde. Selve Gravudstyret bestaar i Reglen kun af Naale, Spænder og lignende Smaating, som har hørt til Klædedragten. Vaaben findes sjældn ved Gravene og da i Reglen forsætlig sammenbøjede. Ved flere af Gravkarrene er ofte det ene eller begge Ørerne afslaaede, og rimeligvis har det været en religiøs Opfattelse, at der ikke maatte nedlægges brugbare Genstande blandt Gravgodset. Paa enkelte Lerkar fra Urnegravene findes der ejendommelige Ornamentter: Menneske og Fuglefigurer.

I Slutningen af den førromerske Jernalder ser det ud til, at man her er gaaet over til at danne Gravpladserne paa flad Jord. Gravurnerne nedsattes saa deri i Reglen omgivne af Smaasten og dækkede af en noget større Sten. Man finder enkelte Steder samti-

dige Grave i umiddelbar Forbindelse med de gamle Bopladser.

I det hele synes det, som om der i Jernalderens første Aarhundreder har været en Tilbagegang i Folkets Kultur. Vort Land fostrede ikke længere et udpræget Kriegerfolk, der nedlægger Vaaben i Gravene til de afdøde eller bringer Ofre til Krigens Guddomme. Man mærker ikke heller, at de afdødes Minde som forhen er Efterslægten hellig. Gravene selv og Gravudstyret er i højeste Grad tarvelige, og i Forhold til de forrige Tidens store Ærbødighed for at bevare de afdødes jordiske Levninger og sætte dem et synligt Minde, er man nu gaaet til den yderste Tarvelighed, der kendetegner en aandløs Tid, hvori Folket er ved at forlade Fædrenes Tro.

Fra den førromerske Jernalder træffes kun meget sjældn større Offergaver lagt ned i Mark og Mose; men til de enkelte Fund, som maa antages at være nedlagt i religiøst Øjemed, hører de sjældne Vogne, som er fundne i Dejbjerg og nu findes opstillede i Nationalmuseet.

VOGNFUNDENE I DEJBJERG

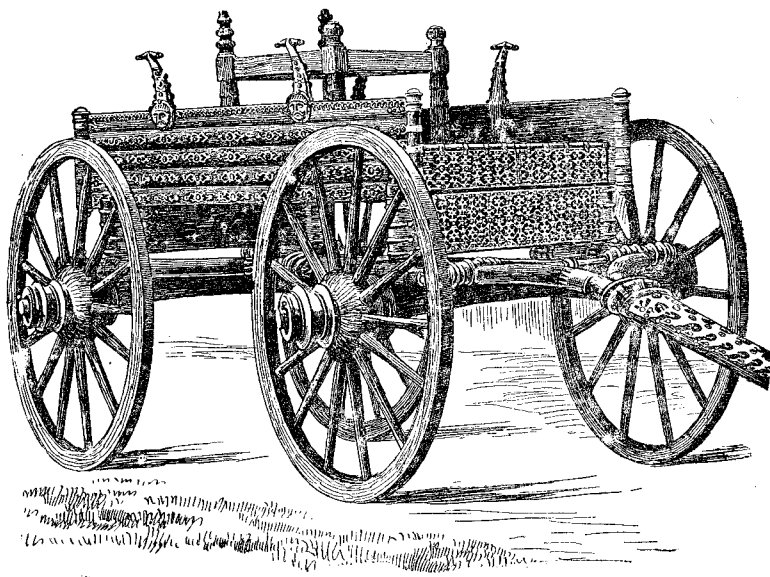
I 1881 og 1883 fandtes to mærkelige og sjældne Vogne i Dejbjerg Præstegaardsmose. Førstnævnte Aar blev de opdaget ved Tørvegravning, og Dr. Henry Petersen fra Nationalmuseet ledede Optagelsen af dette mærkelige Fund, hvoraf den ene Vogn i restaureret Skikkelse nu udgør en af Nationalmuseets fornemste Prydelser. De enkelte Dele af Vognene var

adskilt ved Nedlæggelsen, men det hjalp meget til Forstaaelsen af deres forskellige Partier, at begge Vogne i det væsentlige lignede hinanden. Om Vognenes Understilling var der ikke nogen Tvivl, da den var fuldstændig bevaret. Fra Forpartiet udgik den lange, prydende Vognstang, og Bagpartiet var knyttet til Forstillingen ved en svær Bolt. Af Vognkassen fand-

tes begge Siderne samt For- og Bagstykker, men Forbindelsen mellem disse Dele var usikker, ligesom det heller ikke med Sikkerhed kunde paavises, hvorledes Understillingen og Vognkassen havde været forenet. Vognens enkelte Dele var behandlet med Omhu og Dygtighed. En ejendommelig formet, lav Stol paa fire Støtter blev fremdraget ved det øvrige, og den er ved Opstillingen i Museet anbragt i Vognen som Agestol. Siderne i Vognkassen var dannet af jevnslidende lagte Lister af Asketræ, hvis Ender fastholdtes i runde Stokke. Udvendig er de prydet med Bronzebeslag, og fra Overkanten rejste sig to Opstandere, prydet med Mandehoveder, der bar

Overskæg, og hvis Øjenpupiller var udboret til Indlægning. Baade Endestykkerne, Understillingen og Vognstangen bar ligeledes Bronzebeslag med gennembrudte eller drevne Ornamente. Vognens Nav og Følge var af Asketræ. Navene omsluttedes af solide Bronzebøsninger baade indvendig og udvendig. Fælgene var dannet af et enkelt langt Stykke Træ, der var bøjet sammen ved Ophedning og derefter omgivet med en solid Jernskinne. Vognstangens forreste Ende omsluttedes af et tykt, støbt Broncestykke, hvori der var et Hul til at forbinde Stangen med et Aag, som kunde lægges paa Trækdyrenes Nakke.

De brugte Mønstre i Vognenes

Billede af Dejbjergvognen.

Bronceudstyr er af fremmed Oprindelse, men Arbejdet er utvivlsomt udført af hjemlige Kunstnere, thi tilsvarende Prydelser kendes ikke i Udlandet. Jernbeslaget paa

Hjulene af Dejbjergvognene viser, at de stammer fra Overgangstiden mellem Bronze- og Jernalderen, den saakaldte førromerske Jernalder, i hvilken man sammen med

Jernet vedblev at bruge Broncen og det med en saadan Dygtighed og Kunstsans, saa vi den Dag i Dag maa undres over en Kultur, der kunde forme slige Pragtgenstande. Nu ligger det Spørgsmaal nær: Hvad har disse Vogne været brugt til? Et Bidrag til Svar derpaa, synes Vognenes Udstyrelse at give, idet de hellige Tegn, Triskelen og Hjulkorset, findes i punkteret Arbejde paa Vognstangen til den ene Vogn. Dette tyder paa, at Vognen har været brugt ved den religiøse Kultus. Vognenes lette og slanke Bygning og deres i de mindste Enkeltheder fint udarbejdede Broncebeslag viser tydeligt nok ikke hen paa Arbejdsbrug. Men helt sikkert kan man ikke slutte noget deraf. I et Fund ved Broholm paa Fyn er der nemlig fundet Levninger af en Vogn, hvis Beslag i Enkeltheder er i nær Overensstemmelse med Beslaget paa Dejbjergvognene. Denne Vogn var brændt paa Ligbaalet, og derefter var de tilbageblevne Rester lagt ned i en stor Jernkedel sammen med et rigt Gravudstyr. Paa Resterne af Broholmvognen var der ingen hellige Tegn, og den er sikkert nok brændt paa Baalet sammen med Høvdingen, som har brugt den. Der er da ogsaa en vis Sandsynlighed for, som Henry Petersen nævner det, »at undertiden netop saadanne Vogne, som de Høvdingerne brugte, havde været helliget Guderne til Brug i Hovene. Det var jo i Høvdingens Billede, at de ypperste blandt Guderne udstyredes«.

Den svenske Forsker Montelius mener, at Dejbjergvognene ikke har skullet bære nogen dødelig, men

derimod en Gud eller Gudinde. Mærkeligt nok var der her paa Egnen bevaret Sagn om en Kongevogn, som skulde være nedgravet i Dejbjerg, men nogen sikker Oplysning giver Sagnet jo ikke om, hvorvidt det knytter sig til de her nævnte Vogne eller ikke. Maaske har Navnet paa det nærliggende Højdedrag Vognbjerg tjent til at holde Liv i Sagnet, eller maaske knytter dette Navn sig netop til de to fundne Vogne, som har været i Brug for godt og vel 2000 Aar siden. Dejbjerg maa i Oldtiden have været Midtpunktet for en rig Kultur, hvoraf der endnu er Spor i den store Mængde Gravhøje her omkring. Lærer J. Kierckeby, der for omtrent 50 Aar siden foretog Undersøgelser af de jyske Gravmindesmærker fra Oldtiden, skriver saaledes: »Intetsteds saa jeg dog saa mange Høje samlede som paa Hedebakkerne i Dejbjerg Hanning Pastorat nordenfor Skjernaamundingen«.

I det Festskrift, der i 1911 udkom til H. F. Feilbergs 80 Aars Fødselsdag, har forskellige nordiske Forfattere skrevet Aftandlinger, og Svenskeren Oskar Lundberg forsøger der at tyde Stednavnet Dejbjerg. Navnet skrives Døthbyergh ved Aar 1325, Dødbergh 1381, og Dedbergh 1446. Overgangen fra ø til e eller æ i Navnets første Led er altsaa foregaaet i det 14. Aarhundrede. Ved en Mængde Sammenligninger med andre Stednavne paavises det, at dette Døth er Til lægsordet død, og at denne Lydovergang findes i flere jyske Ord.*)

*) Tømme bliver paa Egnens Sprog til Tem, Drøm til Drem, Søm til Sem, øm til em og Tømmer til Temmer.

Almindelig paa Egnens Sprog er ogsaa Overgangen fra d til j, som er foregaaet med Navnet her ved Reformationstiden, da der skrives Deybjerg 1537 og Deiebierrig 1585*) Navnet skulde derefter have Betydningen *d e d ø d e s B j e r g* af sine mange Gravhøje, og dette svarer til de nyere Dødmandsbjerge paa Holmslands Klit, hvor mange af Ligene fra de 1811 strandede Krigsskibe blev jordede. Navnet Dejbjerg synes saaledes at tyde paa, at her har været et Omraade, et lille Dødsrige, som nød særlig Anseelse paa Egnen, og hvortil der har været knyttet en særlig religiøs Kultus, som sandsynligvis har staaet i Forbindelse med de fundne prægtige Vogne.

Men hvorfor har man nu taget disse Vognes enkelte Dele fra hverandre og nedlagt dem her i Mosen? Ja, de synes at være nedlagt som et Offer. Om selve Fundpladsen meddeles det, at den laa i Nærheden af et lavt Højdedrag, en Slags Vase, ud over Mosen, og Nedlægningen var altsaa foregaaet paa et Sted, hvor Arbejdet kunde udføres uden videre Vanskelighed, men Stedet laa dog tillige afsides og var tildels skjult af Trævækst. Endvidere var Pladsen, hvor Vognene fandtes, afgrænset af nedstukne Stokke af Hassel, Eg og Pil, hvoraf de fleste var tynde Grene, men nogle var ret tykke. Dr. Henry Petersen, som ledede Optagelsen af Vognene her, mente at Pladsen var afmærket saaledes, for at Genstandene temmelig let

kunde optages igen, naar Omstændighederne gjorde det ønskeligt og Lejligheden tilbød sig. Hvis denne Antagelse er rigtig, ledes Tanken nærmest hen paa fjendtlige Angreb, hvorunder det var formaalstjenligt at gemme Egnens store Kostbarheder og saaledes bevare dem fra at blive Bytte for Fjenderne, men i saa Tilfælde kunde Vognene jo ogsaa have været et Offer til Guderne for at opnaa Lykke i Krigen.

De hellige Tegn, som findes paa Vognstangen, gør det mere sandsynligt, at Vognen har haft religiøs Betydning, og derfor ledes Tanken hen paa lignende Forhold hos stammebeslægtede Folk. Den romerske Historieskriver Tacitus, der levede 100 Aar efter vor Tidsregnings Begyndelse, fortæller i sit Skrift om Germanerne, at disse Folk dyrkede Gudinden Njord i tildækkede Vogne. »I en Skov paa en af Oceanets Øer«, fortæller han, »fandtes Gudindens hellige Vogn tildækket, og ikke engang Præsten turde røre ved den. Han mærker dog, naar Gudinden er i sin Helligdom og følger hende i Ærbødighed, naar hun kører ud med sit Okseforspand. Hvor hun kommer, holdes Glædesfester. Da føres ingen Krige, og alle Vaaben lukkes inde; thi Fred og Ro skal herske overalt, indtil Gudinden bringes tilbage til Templet. Da bliver Vognen, Klæderne og selve Gudinden tvættet i en skjult Sø af Trælle, som efter endt Gerning druknes i Søen, for at ingen skal udbrede Gudindens Hemmeligheder«. Njord var Sindbillede paa den moderlige Jord, den, der gav Frugtbarhed og Føde til sine Børn, men

*) Se Kronens Skøder, udgivet af Rigsarkivet I B. S. 3 og 295.

hos Nordboerne dyrkedes samme Guddom ogsaa som Beskytter af Søfart og Fiskeri. Byen Lejre synes at have været Hovedsædet for Njordsdyrkelsen her i Danmark.

De første 300 Aar af vor Tidsregning kalder man den romerske Jernalder, fordi det mægtige Romerrige i den Tid bredte sit Herredømme over Gallerne i Frankrig, Germanerne i Mellemeuropa, ja endog til Britannien naaede dets Magt. I dette Tidsrum fandt romerske Handelsvarer i stor Mængde Vej til Danmark og det øvrige Norden; men Romernes aandelige Kultur naaede ikke hertil. Adskilligt af det, der fremdrages fra

denne Tid, især Broncekar, Luksusgenstande og visse Smykker, er romerske Fabrikvarer, men meget er af hjemlig Tilvirkning, hvorved vort Folk paa mange Maader efterlignede de fremmede Forbilleder.

Gravformer og Gravskikke veksler nu, idet Ligbrænding næsten overalt gaar af Brug, og ved det ubrændte Lig nedsættes forskellige Mad- og Drikkekar af Ler. Her i Hardsyssel dannedes ofte træbyggede Gravkister til Ligene, og ofte blev disse Kister omlagt med Sten. Ved Gaarden Villemoes i Vejrum er afdækket en Grav og Boplads med rigt udstyrede Grave. To særdeles smukke og fyldige Sæt

Jyske Lerkar fra den romerske Jernalder.

Lerkar er fremdragne af Gravpladser ved Vester Lundby i Hjerm. Et særdeles smukt Fund af Lerkar er gjort ved Brørup i Bøvling, hvor der ved en Række Grave fandtes flere smukke Lerkar og en Mængde Brudstykker af Forraadskar, der

var ophobet paa Bopladsen der. Fra samme Tidsrum stammer et Broncefad af romersk Arbejde fra Tornebuskhøj ved Herning. I dette Fad var nedlagt brændte Ben inde-sluttet i et Tøjstykke, som var sammenknyttet med en Sølvbøjlenaal.

I Sommeren 1918 undersøgte en Boplads paa Lars Moesbys Mark i Husby af Inspektør Kjær fra Nationalmuseet. Pladsen dannede en udstrakt, men temmelig lav, flad Banke. Her fremdroges en Del Skaar, mest af større, grove Huskar, hvoraf nogle dog havde simple Prydelser af Fingerendeindtryk. Tillige fremdroges Skaar af finere Kar, snarest Bordkar, som de kendes fra samtidige Grave. En Skaal med Hank og et andet mindre Kar var omtrent fuldstændige. Her fandtes ogsaa en Del Sten, som sandsynligvis havde været brugt til Knusning af Korn, ogsaa en Løber til en Kornkværn fandtes. Paa selve Bopladsen var et højtliggende Arnested, der var dannet af en Snes Sten, som var ildskørnede og omgivne af en 20 cm. tyk Plet af rød Aske. En Overraskelse bragte Undersøgelsen her, idet der dybt under Tomten fandtes en Grav fra Slutningen af Folkevandringstiden, hvortil man regner de 200 Aar, som følger efter den romerske Jernalder. I denne Grav, hvis Retning

var fra Øst til Vest, stod et mindre, ornamenteret Lerkar ved højre Side af Ligets Hoved, en Bøjlenaal af Bronze, brugt til at sammenholde Klædningen i Halsen, laa paa sin Plads og derved over 100 smaa Perler, de fleste af blaat Glas, færre grønne, røde og hvide, samt nogle smaa Ravperler og et lille trekantet Hængestykke af Rav; omtrent ved Bæltets Plads fandtes en lille Jernkniv. Selve Liget var opløst, men Gravgodset tydede paa, at det var en Kvindegrav, man var stødt paa.

Slige Undersøgelser, som her foretoges, kan kun gøres af sagkyndige Folk, og for Forstaaelsen af den Udvikling, der foregik i den forhistoriske Tid paa Egnen, vil det være af stor Værdi, at Bopladser, hvor de opdages, bliver godt undersøgt. Man regner, at Jernalderen slutter ved Aar 1000 med Vikingetiden, fra hvis sidste Afsnit vi har de prægtige Gravhøje ved Jelling med Runeindskrifter paa Stenene til Vidne om, at nu er den forhistoriske Tid ved at ebbe ud.

SKOVBORG HERRED

Bosættelsen her som i det hele i Hardsyssel er vidt forskellig fra Forholdene i Østjylland og paa Øerne, idet Befolkningen her aldrig har dannet egentlige Landsbyer. Dette tyder formentlig paa, at det ikke er Folkestammer, men enkelte Familier, der oprindeligt har udvalgt sig Bopladserne, og senere har den vestjyske Befolkning haft en vis Sky for at klumpe sig sammen i tætte Byer. I Skodborg Herreds nordlige, frugtbare Sogne findes

kun faa Oldtidslevninger, saa der maa kun have været en sparsom Bebyggelse her i Oldtiden. Grunden dertil maa vistnok, som før er nævnt, søges i, at store Skovstrækninger har lagt Hindringer i Vejen for Bosættelsen. Den forholdsvis sene Indtagelse af Egnen her til Bopladser giver sig ogsaa tilkende deri, at Stednavnene har et gennemgaaende yngre Præg end i de omgivende Herreder. Oldtidsbebyggelsen har især knyttet sig til Eg-